

МОНГОЛ УЛСЫН БОЛОВСРОЛЫН ИХ СУРГУУЛЬ

**МОНГОЛ ОРНЫ БАРУУН ХОЙД БҮСИЙН ХОЁРНУТАГТАН,
МӨЛХӨГЧДИЙН ЭКОЛОГИ, АНГИЛАЛЗҮЙ, ТАРХАЦ, ХАМГААЛАХ
АСУУДАЛД**

Боловсрол, Соёл, Шинжлэх Ухааны Яамны төслийн урьдчилсан тайлан
2019-2020

2019 ОН

Гүйцэтгэгчдийн нэрийн жагсаалт

№	Нэрс	Мэдээлэл
1.	М.Мөнхбаатар	МУБИС-МБУС-ийн, Биологийн тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D) проф
2.	Х.Тэрбиш	МУИС-ШУС-ийн, Биологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D) проф
3.	Ж.Ариунболд	МУБИС-МБУС-ийн, Биологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D)
4.	П.Золжаргал	МУБИС-МБУС-ийн, Биологийн тэнхимийн багш, докторант
5.	П.Эрдэнэтүшиг	МУБИС-МБУС-ийн, Биологийн тэнхимийн багш, докторант
6.	Л.Батбаяр	МУБИС-МБУС-ийн, Биологийн тэнхимийн ажилтан, магистр
7.	Г.Онолрагчаа	МУБИС -МБУС -ийн, Биологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D)
8.	Я.Оюунчулуун	МУБИС -МБУС-ийн, Биологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D)
9.	Ч.Сувдцэцэг	МУБИС -МБУС-ийн, Биологийн тэнхимийн багш, магистр
10.	Ж.Гүррагчаа	МУБИС-ийн Лицей Дунд сургуулийн багш, магистр
11.	Г.Уранчимэг	МУБИС -МБУС -ийн, Биологийн IV- курсийн оюутан

Гарчиг

1. Удиртгал
2. Материал ба аргазүй
3. Судалгааны үр дүнд
4. Дүгнэлт
5. Хавсралт

Нэр томъёо, товчилсон үгийн тайлбар

МУБИС	Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль
МБУС	Математик, Байгалийн Ухааны Сургууль
БСШУСЯ	Боловсрол Соёл Шинжлэх Ухаан Спортын Яам
ДНХ	Дезоксирибоз Нуклейн Хүчил
ТХГН	Тусгай Хамгаалалттай Газар Нутаг

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын БСШУЯ-ны, Шинжлэх Ухаан Технологийн Сангаас санхүүжсэн төслийн хүрээнд “Монгол орны Баруун хойд бүсийн хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн экологи, ангилалзүй, тархац, хамгаалах судалгаа” хэмээх энэхүү судалгааны ажлыг явуулав.

Хоёр нутагтан, мөлхөгчид бол амьтны аймгийн ангилалзүйн дээд нэгж болох бие даасан ангиуд бөгөөд Монгол орны биологийн төрөл зүйлийн салшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг, тухайн экосистемийн өөр юугаар ч орлуулшгүй чухал экосистемийн төлөөлөл юм. Хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн эдгээр зүйлийг экосистемээс авчихваас байгаль дахь бодисын эргэлт, эрчим хүчний урсгалын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдахад хүрнэ. Тийм учраас экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалахын тулд герпетологийн төрөл зүйлийг судлах, хамгаалах асуудал амьтны аймгийн бусад бүлгүүдийн нэгэн адил чухлаар тавигдаж байна.

Монгол оронд 2 баг, 4 овогт багтах 6 зүйлийн хоёр нутагтан, 2 салбар баг, 6 овог, 10 төрөлд багтах 22 зүйлийн мөлхөгчид тархсан байна. Энэ тоог Дундад Ази, Зүүн Хойд Ази болон Төв Азийн цөлийн герпетологийн төрөл зүйлтэй харьцуулахад харьцангуй цөөн юм. Үүний учир нь Монгол орны эх газрын эрс тэс уур амьсгалын нөхцөлөөс шалтгаалж байгаа юм. Хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн түүхэн хөгжлийн үүднээс авч үзвэл тэд эртний бөгөөд ангиараа реликт гэж үзэж болохын хамт хүйтэн цустан амьтад учир сэрүүн хүйтэн уур амьсгалтай бүс нутагт оршин амьдрахад бэрхшээлтэй. Хэдийгээр зүйлийн бүрэлдэхүүн ядуу боловч Монгол орны герпетологийн төрөл зүйл эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай манай орны нөхцөлд дасан зохилдсон герпетофауны өвөрмөц нэгдэл түүхэн урт хугацаанд бүрэлдэн тогтсон онцлогтой юм.

Монгол орны герпетологийн төрөл зүйлийн бүрдэл дараах хоёр онцлогтой гэж үзэж байна.

1-рт: Палеарктикийн мужид өргөн дэлгэр тархацтай нэлээд зүйлийн захын популяци тус орны нутаг дэвсгэрт нэвтрэн орж ирсэн байдаг.

2-рт нь: Төв Азийн гаралтай герпетологийн төрөл зүйлийн тархцын цөм нутаг нь Монгол орон юм. Чухам энэ хоёр онцлогоос болж герпетологийн судалгааны хэтийн зорилго тодорхойлогдож байгаа билээ.

Хоёрнутагтан, мөлхөгчид бол ландшафтийн зүйл бус өөрөөр хэлбэл бичил орчинд гарсан өөрчлөлтийг зугтан зайлж даван туулах чадваргүй, эзэмшил талбайдаа уягдсан амьдрах орчны зүйлүүд болохоор орчны өөрчлөлт, бохирдол, ялангуяа уул уурхайн хайгуулын болон олборлолтын гарын аяыг даахгүй эмзэг зүйлүүд байдаг. Түүнчлэн хоёрнутагтан, мөлхөгчид тухайн экосистемийн тогтвортой байдал, бодисын эргэлт, эрчим хүчний урсгалд өөрийн гэсэн тодорхой үүрэг гүйцэтгэж байдаг нь тэдгээрийн ач холбогдлыг бэлхэнээ харуулж байгаа юм.

Лондонгийн Зоологийн Нийгэмлэгийн дэмжлэгээр хэвлэгдсэн “Монгол орны хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн Улаан Данс”-ны (2008) бүс нутгийн үнэлгээнд манай орны хоёрнутагтны 62 хувь нь эмзэг зүйл хэмээх зэрэглэлд багтсан байна. Энэ бол анхаарахгүй байж болохгүй асуудал. Чухам үүнд энэхүү судалгааны ажлын ач холбогдол оршино. Ашигт малтмал, газрын тосны эрэл хайгуул, олборлолт, зам барилга, усан цахилгаан станц зэрэг аж ахуйн үйл ажиллагаанд байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээ хийхдээ хоёрнутагтан, мөлхөгчдийг төдийлөн тооцдоггүй дутагдал байна.

Баруун бүсийн хоёрнутагтан мөлхөгчдийн судалгаа онол практикийн чухал ач холбогдолтой юм. Энэ нь:

1-рт.Тухайн зүйлүүд маш бага судлагдсан.

2-рт. Эрс тэс уур амьсгал, газарзүйн байрлалаас шалтгаалан тэдгээрийн тоо толгой, нягтшил ихэвчлэн хязгаарлагдмал байдаг.

3-рт. Монгол орны хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн хувьд сэрүүн уур амьсгалтай, урт хүйтэн өвөлтэй, богино зунтай нутагт зохилдон дассан өвөрмөц фауны нэгдэл бүрэлдэн тогтсон байдгаараа давтагдашгүй шинжтэй юм.

4-рт. Тийм амьтад нэн эмзэгийн дээр биотопын зүйлүүд учир уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний хүчин зүйлийн нөлөөнд хялбархан автагдаж тархсан нутагтаа устаж үгүй болох эрсдэл ихтэй байдаг.

5-рт. Дэлхийн ерөнхий дулааралтай холбогдуулан дулаасаг зүйлүүд тархалтын дэлхэц нутгаа Монгол руу тэлэх магадлалтайш харгалзан үзэх

Чухам ийм болохоор тэдгээрийн ангилалзүй, тархац, экологийг нарийвчлан судлах, түүний үндсэн дээр хамгаалах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх явдал тэргүүн зэргийн холбогдолтой юм.

МУБИС нь Улсын хэмжээнд Хоёрнутагтан, мөлхөгчид судалгааны тэргүүлэгч байгууллага бөгөөд энэ чиглэлээр нэг сэдэвт зохиол 10 гаруй, 200 гаруй гарын авлага, өгүүлэл туурвижээ. Сүүлийн жилүүдэд 20 гаруй магистр, 40 гаруй бакалаврын ажил

хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн судалгаагаар хийгджээ. Монгол орны биологийн баялагийн бүрэлдэхүүн хэсэг, экосистемийн бодисын эргэлт, энергийн урсгалд тодорхой үүргийг гүйцэтгэж байдаг хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн судлалыг иж бүрэн болгоход хувь нэмэр оруулах явдал энэ төслийн зорилго оршино. Энэ зорилгыг хэрэгжүүлэхийн тулд дор дурьдсан зорилтуудыг дэвшүүлсэн юм. Үүнд:

1. Өргөн дэлгэр ареалтай боловч Монгол оронд захын популяци нь нэвтэрсэн зүйлүүдийн таксономын статус, тархалт, экологийн талаар судалгаа хийж материал цуглуулан мэдээллийн базтай болох.

2. Ангилалзүйн нарийн төвөгтэй асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд биохими-генетикийн судалгааны дээж авч гадаадын эрдэм шинжилгээний байгууллага, эрдэмтэдтэй хамтран геномын судалгааг хийх.

3. Монгол орны хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн популяцид уур амьсгалын өөрчлөлт, уул уурхайн олборлолт хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар баримт материал цуглуулж урьдчилсан дүгнэлт гаргах.

4. Баруун бүсийн ТХГН-т хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн тархсан байдлын судалгааг гаргаж хамгаалах талаар тодорхой санал боловсруулах.

5. Хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн өвчин ба паразитын асуудлыг судласнаар хүний эрүүл мэндэд холбогдох байдлыг гаргах

6. Хоёрнутагтан, мөлхөгчдийн энэхүү судалгааны үндсэн дээр хүрээлэн буй орчны бохирдлын индикатор болгон ашиглах боломжийг илрүүлнэ.

7. Тэтгэлэгт төслийн шугамаар хийсэн судалгааны ажлын дүнгээр нэр хүнд бүхий сэтгүүлд эрдэм шинжилгээний өгүүлэл хэвлүүлэх, сурталчилгааны материал боловсруулж нийтийн хүртээл болгох, 2019-2020 онд хэвлэгдэх “Монгол орны мөлхөгчид” нэг сэдэвт зохиол бичихэд эх материал болгох зэрэг болно.

МАТЕРИАЛ БА АРГАЗҮЙ

Хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн ангилалзүй, тархац, экологийн асуудлыг судлахдаа П.П.Терентьев, С.А.Чернов (1949) , А.Г.Банников нар (1977), Х.Мөнхбаяр (1976), С.Л.Кузьминнар (1896) болон бусад эрдэмтдийн боловсруулсан аргазүйг ашиглав. Мөн Er-Mi Zhao, Kraig Adler нарын “Herpetology of China” (1993) номд John Simmons-ын бичсэн “Хоёр нутагтан, мөлхөгчдийг цуглуулах, хадгалах” аргазүйг орчуулж судалгаанд ашигласан болно.

Энэ удаагийн судалгааны ажлын явцад 6 зүйлийн хоёр нутагтан, 18 зүйлийн мөлхөгчдийг хамруулсан бөгөөд энэ нь Монгол орны герпетофауны зүйлийн бүрэлдэхүүний 93 хувийг эзэлж байгаа юм. Тэдгээрийн дотроос 13 зүйлийн хоёр нутагтан, мөлхөгчид нь захын популяцид хамрагдаж байгаа юм.

Замналын дагуу тохиолдсон хоёр нутагтан, мөлхөгчид тархсан цэгийн солбицлыг болон газрын өндрийг Garmin JPS-ээр тодорхойлсон.Зарим цэгүүдэд температур, чийг, салхины хурд зэрэг цаг уурын байдлыг тэмдэглэсэн.Судалгааны ажлыг баримтжуулах болон тухайн зүйлийн амьтны бие бүтэц, зүс зураг, амьдрах орчны байдлыг харуулсан фото зураг авч тайлан, ном, өгүүлэлд тусгасан болно.

Элбэг тархацтай зүйлээс дээж цуглуулга хийсэн бөгөөд ховор зүйл амьтныг цуглуулахыг аль болохоор тэвчиж, маш цөөн бодгалийг цуглуулан тэдгээрийн Биологийн лабораторид тэжээж ажиглалт хийж байгаа болно. Мөн ховор зүйлийн амьтнаас генетик биохимийн судалгаанд зориулан эдийн дээж авч уг амьтныг байгальд эргүүлэн тавьсан.

Мөн популяцийн тоо толгойг тодорхойлоход Петерсон (1896) Линкольн (1930) индексийг ашиглав. Тодорхой талбайг сонгон авч эхний удаа барьсан амьтнаа хумс тайрах аргаар тэмдэглээд, биеийн хэмжээ, тоог нь авч буцаан тавьдаг. Хэсэг хугацааны дараа тухайн талбайгаас амьтдыг давтан барьж тэмдэгтэй ба тэмдэггүй бодгалийн тоог гаргаж Петерсон, Линкольны индексээр тооцно.
$$N = \frac{rn}{m}$$

N – Популяцийн тоо толгой : r – Эхний барилтаар тэмдэглэгдсэн амьтны тоо.

n – Дараагийн барилтын амьтны тоо: m – Дахин баригдсан амьтны тоо.

Тэтгэлэгт төсөл хэрэгжүүлэх явцад бид Монгол орны хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн дотроос ногоон бах, модны мэлхий, шивэр мэлхий, говийн геккон, замба гүрвэл, тойрмын хонин гүрвэл, цоохор хонин гүрвэл, монгол гүрвэл, говийн гүрвэл,

могой гүрвэл, гавшгай гүрвэл, зулзагат гүрвэлээс биохими генетикийн судалгааны дээж авч гадаадын эрдэмтэдтэй хамтран судлах ажлыг эхлүүлээд байна. Митохондрийн ДНХ-ийн нуклеотидийн дарааллыг тогтооход нэг бодгалиас эдийн дээж тухайлбал гүрвэлийн сүүл, мэлхийн хурууны үзүүрээс өчүүхэн хэсгийг авч 96 хувийн этилийн спиртэд фиксацлана (Heyer W.Ronald et all.,1994).

Судалгааны ажлыг хийхдээ маршрутын судалгааны арга хэрэглэсэн бөгөөд түүний зэрэгцээгээр монгол орны тодорхой зарим цэгээс материал цуглуулж энэхүү тайланд тусгасан болно.

Герпетологийн хээрийн судалгааг дор дурдсан хэдэн чиглэлээр явуулав. Үүнд:

1. Баруун ба Баруун хойд Увс, Завхан, Хөвсгөл аймгийн нутагт судалгааг явуулсан. Судалгааг 2019 оны 6-р сарын 15 –нөөс 7-р сарын 15 дуустал дор дурсан замналаар явуулав. Үүнд: Улаанбаатар-Хустайн нуруу-Өндөр Ширээт-Лүн-Эрдэнэ Сант-Өвөрхангай Хархорин-Архангай Тариат-Увс Хяргас нуур-Наранбулаг-Увс нуур-Тэс-Зүүнговь-Баруунтуруун-Завхан Тэс-Хөвсгөл Цэцэрлэг-Цагаан Уул-Бүрэнтогтох-Мөрөн-Улаан Уул-Алаг-Эрдэнэ-Мөрөн-Булган-Улаанбаатар гэсэн замналаар судалгааг гүйцэтгэв (нийт 4500км). Энэ судалгаанд д-р, проф М.Мөнхбаатар, д-р, проф Х.Тэрбиш, доктор Ж.Ариунболд, докторант П.Золжаргал, докторант П.Эрдэнэтүшиг, магистр Л.Батбаяр, магистр Ж.Гүррагчаа, оюутан Г.Уранчимэг, М.Баяржавхлан, жолооч Б.Бөхбат нар тус тус оролцож ажилласан.

Мөн д-р Г.Онолрагчаа, д-р Я.Оюунчулуун, магистр Ч.Сувдцэцэг нар генетикийн судалгааны үр дүнг боловсруулах, нэгтгэх, тархалтыг загвар зураг, нөлөөллийг тооцох-загварчлах судалгааны үндсэн мэдээллийг боловсруулах ажлыг хийж гүйцэтгэсэн.

Хээрийн аяллын явцад тухайн газар нутгийн хоёр нутагтан, мөлхөгчид, тэдгээрийн амьдрах орны байдлыг харуулсан фото зураг авч тэдгээрийн заримыг тайланд хавсаргав (хавсралт 1)

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНД

Судалгааны ажлын явцад 2 зүйлийн хоёр нутагтан, 3 зүйлийн мөлхөгчдийг хамруулав. Энэ нь Монгол орны герпетофауны зүйлийн бүрэлдэхүүний 20 орчим хувийг эзэлж байгаа юм. Хамрагдсан газар нутгийн хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн зүйлийн жагсаалт, таксономийн статус, тархалт, экологийн талаар мэдээллүүд цуглагдав.

Хоёр нутагтаны анги– Amphibia Gray, 1825)

Сүүлгүйтний баг – Anura Pischer von Waldheim, 1813

Бахын овог – Bufonidae Gray, 1825

Штраухын бахын төрөл – *Strauchbufo* Fei, Ye et Jians, 2012

1. Монгол бах – *Strauchbufo raddei* (Strauch, 1876)

МУ-ын Улаан дансанд (2008) Олон улсын үнэлгээнд анхааралд өртөхөөргүй, бүс нутгийн үнэлгээгээр анхааралд өртөхөөргүй гэж үнэлэгдсэн. Монгол оронд хамгийн өргөн дэлгэр тархсан сүүлгүй хоёр нутагтан юм. Монгол бах харьцангуй өргөн дэлгэр тархсан хэдий ч Монгол орны өмнөд хэсэгт хэсэгчилсэн тархалттайгаар цөөн хэдэн тусгай популяци тархан байршдаг. Бид энэ зүйлийг урьд нь олдож байсан цэгүүдээс тэмдэглэсэн. Мөн 2019 оны 6 сарын 28 өдөр Хөвсгөл аймгийн Бүрэнтогтох сумын нутаг Бүрэнхаан бригадын төвөөс хойш орших Дэлгэрмөрөн голын татуургаас Монгол бахыг тэмдэглэв (N49.56433, E99.22137). Хөвсгөл аймгийн нутагт Эрхэл нуур, Мөрөн хот орчим Дэлгэрмөрөн голын ус намгархаг газар Монгол бах тэмдэглэгдсэн байдаг ба бидний тэмдэглэсэн цэг нь тус газраас 90 орчим км зайтай юм. Тус өдрийн шөнийн ажиглалтаар голын хөндийн татуургаар 200м тууш замналаар хайгуул хийхэд 28 бие бодгал тэмдэглэсэн ба 11 эм, 17 эр бодгал байв. Монгол бах нь Дэлгэрмөрөний сав газарт элбэг тархалттай байх магадлалтай бөгөөд тус сав газарт тархсан Монгол бахын популяцийн хэмжээ, амьдрах орчны төлөв байдал, тархалтын баруун захын хилийг тогтоох судалгааны ажлыг цаашид нарийвчлан хийх шаардлагатай.

Өвсний мэлхийн овог – Ranidae Rafinesque, 1814

Мэлхийн төрөл – *Rana* Linnaeus, 1758

2. Шөвгөр мэлхий – *Rana arvalis* Nilsson, 1842

Олон улсын үнэлгээнд анхааралд өртөхөөргүй гэсэн зэрэглэлд үнэлэгджээ. Тус зүйл нь Монгол оронд урьд өмнө тэмдэглэгдэж байгаагүй зүйл билээ. Бид судалгаанд тус зүйлийг 2019 оны 7 сарын 4 өдөр Хөвсгөл аймгийн Улаан-уул сум, Улаан Тайгын ТХГН-т хамаарах Бусын голын сав газар, Бүрэн Бусын голын эхэн (N50.86792, E98.03201), мөн Хуурайн Хэнэйн (N50.81868, E98.01933) хэмээх газраас тус тус нийт 26 болгал тэмдэглэсэн ба холбогдол дээж, материалыг авч генетикийн шинжилгээг

хийж тус болохыг баталгаажуулсан юм. Тус зүйлийн мэдээ, сурвалжаас авч үзвэл Монгол оронд тархах боломжтой дөрвөн зүйл хоёрнутагтны жагсаалтанд оруулж үзэж байсан зүйл юм. Тус зүйлийн дэлхийн тархац нь Европын төв болон хойд, зүүн хэсэгт өргөн тархалттай, Оросын Холбооны Улсад Сибирь, Байгаль нуур, Якут орчим, Хятадын Шинжан орчим цөөн тархалттай зүйл юм.

Мөлхөгчдийн анги – Reptilia Laurenti, 1768

Хайрстны баг – Squamata Oppel, 1811

Гүрвэлийн салбар баг – Lacertilia, Owen, Macartney, 1802

Замба гүрвэлийн овог – Agamidae Spix, 1825

Хонин гүрвэлийн төрөл – Phrynocephalus Kaup, 1825

3. Цоохор хонин гүрвэл – Phrynocephalus versicolor Strauch, 1876

МУ-ын Улаан дансанд (2008) Олон улсын үнэлгээнд үнэлгээ хийгдээгүй, бүс нутгийн үнэлгээгээр анхааралд өртөхөөргүй гэсэн зэрэглэлд үнэлэгджээ. Цоохор хонин гүрвэлийн дэлхийн дэлхэц нутгийн цөм нутаг нь Монгол орон учир хамгийн өргөн дэлгэр бөгөөд өндөр нягтшилтай тархсан байдаг. Монгол оронд Хонин гүрвэлийн эх салбар зүйл *P. versicolor versicolor* Strauch, 1876 нь Монгол орны говь, цөлөөр өргөн дэлгэр, харин хээрийн бүсийн өмнө захаар тархсан байдаг. Увс нуурын хотгорт *P. versicolor kulagini* Bedriaga, 1909, Баруун Говийн тойрогт буюу Аж Богдоос баруун тийш Алтайн өврийн говь цөлөөр өөр нэг салбар зүйл *P. versicolor hispida* Bedriaga, 1909 тархсан гэж үздэг. Дээр дурдсан замналын дагуу судалгаанд хамрагдсан аймгуудын нутагт хонин гүрвэл тархсан цэгүүд нь хуучин тэмдэглэгдсэн газартай давхцаж байгаа бөгөөд бид 2019 оны 6 сарын 24 өдөр Увс аймгийн Тэс сумын нутаг Шар үзүүрийн хилийн боомтоос урагш 20км-т (N50.35661, E94.31761) хил дагуу хонин гүрвэл тэмдэглэсэн нь тус зүйлийн хувьд тархацын шинэ болж байгаа юм.

Жинхэнэ гүрвэлийн овог – Lacertidae Bonaparte, 1831

Могой гүрвэлийн төрөл – Eremias Fitzinger, 1834

4. Могой гүрвэл – Eremias multiocellata Gunther, 1872

Монгол Улсын Улаан ном (1997, 2013)-д ховор зүйлд бүртгэгдсэн. МУ-ын Улаан дансанд (2008) Олон улсын үнэлгээнд үнэлгээ хийгдээгүй, бүс нутгийн үнэлгээгээр анхааралд өртөхөөргүй гэж үнэлэгджээ. Монголын говьд өргөн дэлгэр тархсан энэ зүйл нь бидний судалгааны ихэнх цэгүүд өмнө нь тэмдэглэгдэж байсан цэгүүдээсээ тэмдэглэв. Бид 2019 оны 6 сарын 24 нд тус гүрвэлийг Увс аймгийн Тэс сумын нутаг Шар үзүүрийн хилийн боомтоос урагш 20км-т (N50.35661, E94.31761) хил дагуу шинээр тэмдэглэсэн.

Загалмайт могойн овог – Vipereidae Laurenti, 1768

Бамбай хоншоорт могойн төрөл – Gloydus Hoge et Romano-Hoge, 1981

5. Бамбай хоншоорт могой –*Gloydus halys* (Pallas, 1776)

МУ-ын Улаан дансанд (2008) Олон улсын үнэлгээнд үнэлгээ хийгдээгүй, бүс нутгийн үнэлгээгээр анхааралд өртөхөөргүй гэсэн зэрэглэлд орсон. Бамбай хоншоорт могой Монгол оронд өргөн дэлгэр тархсан хортой могой боловч бас урьд нь тэмдэглэгдээгүй газар нутаг байсаар байна. Бид 2019 оны 6 сарын 28 өдөр Хөвсгөл аймгийн Бүрэнтогтох сумын нутаг Бүрэнхаан бригадын төвөөс хойш орших Дэлгэрмөрөн голын татуурга (N49.56433, E99.22137) орчим тэмдэглэсэн тархцын шинэ цэг юм.

ДҮГНЭЛТ

Монгол орны амьтны аймгийн бүрэлдэхүүн хэсэг болох хоёр нутагтан, мөлхөгчидийн тархац, амьдрах орчны судалгаа, шинжилгээний ажил дотоод гадаадын төсөл, хөтөлбөрийн хүрээнд өргөжин тэлсээр байна. Монгол орны герпетофауны холбогдох мэдээ, баримт эдгээр судалгааны шинжилгээний ажлын хүрээнд үнэтэй мэдээ баримтууд цуглуулагдсаар байна. Судалгааны үр дүн, мэдээ баримтуудыг цаашид улам бүр нарийвчлан нягтлах, нэгтгэх, судалгааг цаашид үргэлжүүлэн хийх шаардлагатай газар нутгууд цөөнгүй байсаар байна.

Бид судалгааны ажлын урьдчилсан дүнгээс дор дурдсан дүгнэлт хийж байна. Үүнд:

Монгол орны герпетологийн төрөл зүйлийн дотроос дэлхийн ареалынх нь захын цэг манай орны дэвсгэр нутагт нэвтрэн орж ирсэн зүйлүүд бүртгэгдсээр байна. Тэдгээрийн ангилалзүй, тархац, экологийн талаар мэдээ, материал дээр боловсруулалт хийж, эрдэм шинжилгээний ном, өгүүлэл нийтлүүлэх ажил хийгдэж байна.

Бид энэ удаагийн судалгаанд зүйлийн тархцыг загварчлах, эргэлзээтэй зарим зүйлийн таксономийн асуудлыг шийдвэрлэхэд шаардагдах митохондрийн ДНХ-ийн нуклеотидын дарааллыг тогтоох судалгааны дээж материалыг цуглуулж боловсруулалт хийж байна.

Төсөл хэрэгжүүлэх явцад Монгол орны байгаль, амьтны аймаг, хоёр нутагтан, мөлхөгчдийг танин мэдэх, хайрлан хамгаалахад чиглэгдсэн соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагааг тогтмол явуулж ирсэн. Төслийн багийн гишүүдэд эрдэмтэн багш нараас гадна нэлээд хэдэн залуу багш нар, оюутнууд, хөдөө орон нутгийн дунд сургуулийн зарим нэг багш оролцсон нь тэдэнд судалгааны ажлын арга барил эзэмшихэд нь зохих тус нэмэр болсон гэж үзэж байна. Мөн ховор сонин, хүн болгонд тэр болгон тааралдаад байдаггүй мэлхий, гүрвэл, могойг тус тэнхимийн герпетологийн лабораторид тэжээн арчилж, төслийн явцын тайланг хэлэлцүүлэх явцад хүмүүст байнга үзүүлж, өөрсдийн авсан хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн өнгөт фото зургаар хийсэн сурталчилгааны материалыг дахин шинэчлэн боловсруулж сурагч, оюутан, сонирхогчдод тарааж байсан.

Мөн сэдэвт ажлын хүрээнд судалгааны зарим мэдээ, баримт нь бакалавр, магистрын дипломын ажил хамгаалуулахын зэрэгцээ нэг докторантын судалгааны ажилд зарим үр дүн ашиглагдах болно.

Энэхүү тайлан нь суурь судалгааны төслийн урьдчилсан үр дүн бөгөөд нийт үр дүн богино хугацаанд бүрэн гарах боломжгүй учир цуглуулсан материалыг судлан боловсруулах, хэвлэн нийтлүүлэх ажил нэлээд хугацаанд үргэлжлэн явагдах болно.

XABCPAJIT